

O'SMIRLIK DAVRIDA OILAVIY MUNOSABATLARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Toshtemirova Nigora Ibrohimovna

Kokand universiteti Andijon filiali Pedagogika, psixologiya va filologiya kafedrası
o'qituvchisi, Andijon davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. maqolada o'smirlik davrining psixologik xususiyatlari, o'smirlarning ota-ona bilan munosabatlari, ota-onalar tarbiya uslubining, oiladagi munosabatlarning o'smir shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida roli tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: o'smirlik davri, o'smirlik davrining psixologik xususiyatlari, identifikatsiya va avtonomiya, ijtimoiy o'zaro ta'sir, emotsional qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy moslashuv va qadriyatlar, avtoritativ tarbiya uslubi.

Annotation: the article analyzes the psychological peculiarities of adolescence, the role of adolescents in relationships with parents, the style of parenting, family relationships in the personal and social development of a teenager.

Keywords: adolescence, psychological characteristics of adolescence, identification and autonomy, social interaction, emotional support, social adaptation and values, authoritarian upbringing style.

O'smirlik davri inson hayotidagi eng muhim va murakkab bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu davrda yoshlar jismoniy, emotsional va psixologik jihatdan sezilarli o'zgarishlarni boshdan kechiradilar. O'smirlik davri insonning shaxsiy identifikatsiyasini shakllantirish, ijtimoiy ro'l va munosabatlar tizimida o'z o'rnini topish jarayoni bilan bog'liq. Ushbu o'zgarishlar nafaqat jismoniy rivojlanish, balki hissiy barqarorlik va aqliy qobiliyatlarning kengayishi bilan ham kechadi. O'smirlar bu bosqichda o'z mustaqilliklarini kuchaytirish, o'ziga ishonchni mustahkamlash va jamiyatda o'z o'rnini belgilashga harakat qiladilar. Shu sababli, o'smirlik davri nafaqat shaxsiy rivojlanishning, balki ijtimoiy munosabatlar va mas'uliyatni o'rganishning ham muhim davri hisoblanadi. Ushbu davrda jismoniy, ruhiy va ijtimoiy o'zgarishlar kechadi, shuningdek, shaxsning mustaqil shaxs sifatida shakllanishi uchun poydevor qo'yiladi. Oilaviy munosabatlar esa o'smirning rivojlanish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabatlarning sifatiga qarab, o'smirning shaxsiy rivojlanishi, o'zini anglash jarayoni va jamiyatdagi o'rni shakllanadi.

O'smirlik davri jismoniy o'zgarishlar bilan bir qatorda, kuchli emotsional va ruhiy o'zgarishlar bilan kechadi. Bu davrda yoshlar o'zlarini qidirish, kimligini anglash va mustaqil qaror qabul qilishga intilishadi. Shu bilan birga, ular ko'pincha o'z oilasi bilan bo'lgan munosabatlarda qiyinchiliklarga duch keladilar, chunki ota-onalar ularni hali ham bola sifatida ko'rishlari, o'smirlar esa mustaqillikka intilishlari mumkin.

O'smirlik davrida identifikatsiya va anatomiya o'smirlik yillarida kimlik shakllanishi hamda tana o'zgarishlarini o'rganishni o'z ichiga oladi. Bu davrda yoshlar o'z shaxsini aniqlash jarayonidan o'tadi va bu jarayon jamiyatdagi rol, qadriyatlar, hissiyotlar hamda jamiyatga moslashish bilan bog'liq. Erik Eriksonning rivojlanish nazariyasiga ko'ra, o'smirlikda asosiy

psixologik vazifa “identifikatsiya”ni shakllantirish, ya’ni “Men kimman?” degan savolga javob topishdir.

Kimlik inqirozi: O’smirlar bu bosqichda o’zlarini kashf qilish bilan bog’liq inqirozlarni boshdan kechiradilar. Ular kim ekanliklarini, qanday hayot yo’lini tanlashlarini va qaysi qadriyatlarga sodiq qolishlarini aniqlashga harakat qiladilar. Rol sinovlari: O’smirlar turli ijtimoiy rollarni sinab ko’rishadi. Ular do’stlar, oila va jamiyat orasida o’z o’rnini topishga intilishadi.

Kimlikning shakllanishi: Ushbu jarayon o’smirlarning hayotiy qarashlari va o’z shaxsiy “men”larini aniqlash bilan yakunlanadi.

Anatomiya o’zgarishlari:

- Gormonal o’zgarishlar: O’smirlik davrida jinsiy gormonlar (estrogen va testosteron) faollashadi, bu esa jinsiy rivojlanishga olib keladi.

- Jinsiy yetilish: Yoshlarning jinsiy a’zolari rivojlanadi, tana shakllari o’zgaradi (masalan, qizlarda ko’krakning kattalashishi, yigitlarda esa ovozning qalinlashishi).

- Boshqa tana o’zgarishlari: Bo’y o’sishi, mushaklar rivojlanishi va teri o’zgarishlari (masalan, akne paydo bo’lishi) kuzatiladi.

O’smirlikda identifikatsiya va tana o’zgarishlari ko’p ijtimoiy va psixologik bosimlar bilan hamrohlik qilishi mumkin. Bu davrda oila va ijtimoiy qo’llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Identifikatsiya va avtonomiya: O’smirlar o’zlarining kimligini aniqlashga intilishadi. Bu jarayon identifikatsiya deb ataladi va u oilaviy munosabatlarda ko’p ijtimoiy va hissiy qarama-qarshiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. O’smir avtonomiya uchun intiladi, ya’ni o’zining mustaqilligini tasdiqlashni xohlaydi, lekin bu ko’pincha ota-ona bilan kelishmovchiliklarga olib keladi.

Ota-ona bilan munosabatlar: Ushbu davrda ota-onalar va o’smir o’rtasidagi munosabatlar ko’pincha o’zgaradi. O’smir ota-onasining doimiy nazorati va aralashuvidan chetlashishga intiladi, shu bilan birga ular ota-ona qo’llab-quvvatlashiga muhtoj bo’lishadi. Ota-onaning bolaga ishonchi va hurmati o’smirning o’ziga bo’lgan ishonchini oshiradi va ijtimoiy munosabatlarini muvaffaqiyatli rivojlantirishiga yordam beradi.

Ijtimoiy o’zaro ta’sir: O’smirlar uchun do’stlar bilan bo’lgan munosabatlar ham katta ahamiyat kasb etadi. Ular do’stlaridan ko’p narsalarni o’rganadilar, shu jumladan, oilaviy vaziyatlarga qanday munosabatda bo’lish kerakligini ham. Ota-ona bilan bo’lgan sog’lom munosabatlar o’smirning ijtimoiy guruhlarga muvaffaqiyatli qo’shilishiga yordam beradi.

Oila muhiti o’smirlik davridagi shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishda katta rol o’ynaydi. Bu davrda o’smirning shaxsiyati shakllanadi, mustaqillik va o’ziga bo’lgan ishonch rivojlanadi, shu sababli oila muhiti uning rivojlanish yo’nalishini belgilab beradigan muhim omil hisoblanadi. Quyida oila muhitining o’smirga ta’sir etuvchi asosiy jihatlari keltirilgan:

- Emotsional qo’llab-quvvatlash

Oila muhiti emotsional qo’llab-quvvatlashni ta’minlaganda, o’smirlar o’zlarini xavfsiz his qiladilar va ijtimoiy va hissiy jihatdan barqaror bo’ladilar.

Agar ota-ona va o’smir o’rtasidagi munosabatlar mehribon va ochiq bo’lsa, o’smir o’z his-tuyg’ularini ochiq ifoda etishi va murakkab vaziyatlarda qo’llab-quvvatlashga ega bo’lishi mumkin.

Stress va xavotirlarni kamaytirish: Emotsional qo'llab-quvvatlash o'smirning stress bilan kurashishiga yordam beradi, bu esa uni sog'lom ruhiy holatda saqlaydi.

- Ota-onaning tarbiya uslubi

Ota-onaning o'z farzandiga nisbatan yondashuvi uning avtonomiya, o'ziga ishonch va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir qiladi.

Avtoritativ tarbiya uslubi: O'smirlar uchun eng samarali tarbiya usuli avtoritativ usul hisoblanadi. Bu usulda ota-onalar o'z farzandlari uchun chegaralarni belgilaydilar, lekin ular bilan ochiq muloqot o'rnatadilar va ularning fikrlariga hurmat bilan qaraydilar.

Avtoritar va lax tarbiya usullari: Juda qattiq nazorat (avtoritar) yoki beparvolik (lax) o'smirda isyonkorlik va qarama-qarshilik xulq-atvorini kuchaytirishi mumkin.

- Oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar

Oila ichidagi munosabatlar o'smirlarning ijtimoiy ko'nikmalari, boshqalarga bo'lgan munosabatlari va o'z shaxsiyatini rivojlantirishiga katta ta'sir qiladi. Oila a'zolarining o'zaro hurmati: Agar oila a'zolari bir-birlarini hurmat qilsa va quvvatlasa, o'smir o'zini ijtimoiy jihatdan qadrlil his qiladi va o'z ijtimoiy munosabatlarida ham shu kabi qadriyatlarni o'zlashtiradi.

Mojarolar: Ota-ona o'rtasidagi mojarolar o'smirning ruhiy salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bunday vaziyatlar o'smirda xavotir, stress va ichki ziddiyatlarni keltirib chiqaradi.

- Ijtimoiy moslashuv va qadriyatlar

Oila o'smirning jamiyatdagi ijtimoiy rolini qanday qabul qilishi va unga moslashishi uchun asos yaratadi.

Oiladagi qadriyatlar: Oila o'smirda ijtimoiy qadriyatlar, me'yorlar va tamoyillarni o'rgatadi. Bu esa o'smirning jamiyatda qanday rolda bo'lishini belgilashda muhim rol o'ynaydi.

Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash: Oila o'smirda jamiyatga moslashish, do'stlar orttirish va o'zining ijtimoiy rolini tushunishga yordam beradi. Oilada yetarli ijtimoiy qo'llab-quvvatlash bo'lmasa, o'smir ijtimoiy o'zini tuta olmaslik yoki boshqalardan izolyatsiya qilish muammolariga duch kelishi mumkin.

Oiladagi munosabatlar o'smirning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu davrda ota-ona va farzand o'rtasida yaxshi o'zaro tushunish bo'lsa, o'smirning rivojlanishi ko'proq ijobiy bo'ladi. Shu bilan birga, oilada qo'llab-quvvatlash va mehr-muhabbatning yetishmasligi o'smirning o'ziga bo'lgan ishonchini pasaytirishi, hatto ruhiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Oilaviy qo'llab-quvvatlash va me'yordagi qoidalar: O'smirlar ko'pincha o'z xatti-harakatlari va qarorlarida erkinlikni xohlashadi, ammo shu bilan birga ular ota-onalar tomonidan belgilangan me'yor va qoidalarga ham ehtiyoj sezishadi. Oilada me'yor va qoidalar o'rnatilganda, o'smirlarning xulq-atvori barqaror bo'lishi mumkin.

O'smirlik davri shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishning muhim bosqichidir. Ushbu davrda oilaviy munosabatlarning psixologik xususiyatlari o'smirning keyingi hayotiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ota-ona va o'smir o'rtasidagi sog'lom muloqot, o'zaro hurmat va tushunish bu davrda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ko'plab qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi. Shuningdek,

oilaning o'smirning shaxsiy rivojlanishi va ijtimoiy o'zaro ta'sirlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Шоумаров Ғ.Б. Оила психологияси: Академик лицей ва касбхунар коллежлари ўқувчилари учун /Ғ.Б. Шоумаров таҳрири остида. – Т.: “Шарқ”, 2000. – Б. 146-152. 6
2. Возрастная и педагогическая психология. Учеб. пособие для студ. Пед. институтов по спец. «Педагогика и методика начального обучения» / М.В.
3. Матюхина, Г.С. Михальчин, Н.Ф. Прокина, и др; Под ред. М.В. Гамезо, и др. – М.: Просвещение, 2004. – 256 с.
4. Bronfenbrenner, U. (1979). “ The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design”. Harvard University Press.
5. Berk, L. E. (2013). “Development Through the Lifespan” (6th ed.). Pearson Education.
6. Steinberg, L. (2017). “Adolescence” (11th ed.). McGraw-Hill Education.
7. Baumrind, D. (1991). "The Influence of Parenting Style on Adolescent Competence and Substance Use." "Journal of Early Adolescence", 11(1), 56-95.
8. Darling, N., & Steinberg, L. (1993). "Parenting Style as Context: An Integrative Model." Psychological Bulletin, 113(3), 487-496.
9. Garmezy, N. (1991). "Resilience in Children: A Conceptual Framework." Early Development and Parenting, 2(4), 251-256.